

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi

Volume: 42, Summer-2019, p. 177-187

ISSN: 1308-6200 DOI Number: 10.17498/kdeniz.514977

Research Article

Received: January 19, 2019

Accepted: March 26, 2019

This article was checked by iThenticate

İLMİNSKIY’NİN EĞİTİM SİSTEMİ ÜZERİNDEN RUS MİLLİYETÇİLİĞİNİN KISA BİR OKUMASI

A SHORT READING OF RUSSIAN NATIONALISM VIA ILMINSKY’S EDUCATION SYSTEM

КРАТКОЕ ЧТЕНИЕ РУССКОГО НАЦИОНАЛИЗМА О СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ ИЛЬМИНСКОГО

Kutay ÜSTÜN*
Metehan KARAKURT**

ÖZ

Batı Avrupa’da modernleşme ve sanayileşme süreciyle birlikte ortaya çıkan Milliyetçilik olgusu, kısa sürede Çarlık yönetiminin çok dilli, çok uluslu feodal devlet yapısını tehdit etmeye başlayınca, Kafkasya ve Türkistan’a doğru genişleyen sınırlarını ve mevcut devlet yapısını korumak isteyen Çarlık Rusya’sı, Rus Olmayan (Neruskiy) ve Hıristiyan Olmayan (İnoverets) diğer imparatorluk tebaasını Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırmak için 19. yüzyılın ortalarına doğru asimilasyon ve misyonerlik politikaları izlemiştir. Rusçanın Çarlık sınırları içerisinde eğitim ve iletişim dili olması için yürütülen bu kültürel milliyetçi politikanın başında Kazan Üniversitesi İlahiyat Akademisinde Türk lehçeleri ve ilahiyat üzerinde çalışan Nikolay İvanoviç İlminskiy yer almaktadır. Çar II. Aleksandır tarafından desteklenen İlminskiy’nin eğitim sistemi, yükselen Rus milliyetçiliğinin bir yansıması olarak Rus dilinin ve Hıristiyanlığın yaygınlaşmasına ve daha sistematik bir şekilde uygulanmasına olanak sağlamıştır. Hazırlanan bu eğitim sistemi doğrultusunda, misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmesi, yerel dillerin lehçe ve şivelerle bölünmesi, yerel diller ile birlikte Rusça ve Kiril alfabesinin öğretilmesi, nihayetinde Rusçanın Çarlık sınırları içinde ortak bir dil haline getirilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle, dini ve etnik açıdan farklı olan grupların, Rus ve Ortodoks Hıristiyan kimliği içerisinde asimile edilmesi istenmiştir.

* ORCID: 0000-0003-2572-2264, Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, (ustunk@gmail.com)

** ORCID0000-0001-6809-9738, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, (metehankarakurt36@gmail.com)

Bu çalışma, Rus milliyetçiliğinin İlminskiy eğitim sistemi aracılığıyla yürüttüğü kültürel asimilasyon politikası sürecini, bu süreci etkileyen faktörleri, bu eğitim sisteminin yapısını ve uygulamalarını incelemiştir. İlminskiy eğitim sisteminin imparatorluk sınırları içerisinde hedeflediği başarıya ulaşamamış olsa da Tatar Türklerinin Hıristiyanlaştırılması, Rusçanın diğer etnik gruplar arasında yaygınlaştırılması ve kendisinden sonra gelen Ruslaştırma politikalarına zemin hazırlaması açısından oldukça etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Rus milliyetçiliği, Ruslaştırma, İlminskiy, Kafkasya, Milliyetçilik

ABSTRACT

The phenomenon of nationalism, which emerged as a result of modernization and industrialization in Western Europe, soon began to threaten the multi-lingual multinational feudal state structure of the Tsarist administration. Tsarist Russia, which wanted to preserve its borders and the existing state structure that expanded to the Caucasus and Turkestan, followed the assimilation and missionary policies towards the middle of the 19th century to Russify and Christianize non-Russian (Nerusky) and non-Christian (Inoverets) ethnic groups. At the beginning of this cultural nationalist policy, which was carried out by Nikolai Ivanovich Ilminsky, who worked on theology and Turkish dialects in Kazan Spiritual Academy, in order to have Russian as a language of education and communication within the Tsarist borders. The education method of Ilminsky, supported by Tsar Alexander II, enabled the Russian language and Christianity to become widespread and more systematically applied as a reflection of the rising Russian nationalism. In line with this training method, it was aimed to carry out missionary activities, to teach Russian and Cyrillic alphabet alongside local languages, to divide these languages with accents and dialects and to make Russian a common language within Tsarist borders. Thus, the religious and ethnically different groups were wanted to be assimilated within the Russian and Orthodox Christian identities.

This study examines the process of cultural assimilation policy carried out by the Russian nationalism through the education system of Ilminsky, the factors affecting this process, the structure and applications of this education system. Although the education system of Ilminsky did not reach its target within the boundaries of the empire, it was seen to be quite effective in Christianization of Tatar Turks, in spreading Russian among other ethnic groups and in terms of laying the ground for the subsequent Russification policies. The Ilminsky education system, which caused the start of a new phase in Russian nationalism, led to the emergence of nationalist ideas and intelligentsia among the ethnic groups exposed to this system. The nationalist ideas spread among the ethnic groups exposed to the policy of Russification have enabled the establishment of new educational systems and the emergence of national liberation movements.

Keywords: Russian Nationalism, Russification, Ilminsky, Caucasia, Nationalism

АННОТАЦИЯ

Феномен национализма, возникший в результате модернизации и индустриализации в Западной Европе, вскоре начал угрожать многоязычной многонациональной феодальной государственной структуре царской администрации. Царская Россия, которая хотела сохранить свои границы и существующее государственное устройство, которое распространилось на Кавказ и Туркестан, следовала ассимиляционной и миссионерской политике в середине 19-го века, чтобы русифицировать и христианизировать нерусских (нерусских) и нехристианских (Иноверец) этносы. В начале этой культурной националистической политики, проводимой Николаем Ивановичем Ильминским, который занимался теологией и турецкими диалектами в Казанской духовной академии, чтобы русский язык был языком образования и общения в пределах царских границ. Метод обучения Ильминского, поддержанный царем Александром II, позволил русскому языку и христианству стать широко распространенным и более систематически применяемым как отражение растущего русского национализма. В соответствии с этим методом обучения он был нацелен на миссионерскую деятельность, обучение русскому и кириллическому алфавиту наряду с местными языками, разделение этих языков с акцентами и диалектами и превращение русского языка в царский. Таким образом, религиозные и этнически разные группы хотели ассимилироваться в русской и православной идентичностях.

В данном исследовании рассматривается процесс политики культурной ассимиляции, проводимой русским национализмом через систему образования Ильминского, факторы, влияющие на этот процесс, структура и применение этой системы образования. Хотя система образования Ильминского не достигла своей цели в границах империи, она оказалась достаточно эффективной для христианизации татарских турок, распространения русского языка среди других этнических групп и создания условий для последующей политики русификации. Система образования Ильминского, которая вызвала начало нового этапа в русском национализме, привела к появлению националистических идей и интеллигенции среди этнических групп, подверженных этой системе. Распространение националистических идей среди этнических групп, подвергшихся политике русификации, позволило создание новых образовательных систем и появление национально-освободительных движений.

Ключевые слова: русский национализм, русификация, ильминский, кавказ, национализм

1.Giriş

Ulus-devlet sisteminin yaygınlaşması ve tüm Avrupa'da milliyetçi hareketlerin yayılması, kapitalizmin küresel genişlemesi ve Batı'nın askeri olarak güçlenmesinden kaynaklandığından, dünya genelindeki milliyetçi hareketler, hem sömürgecilik çağında hem de sömürgecilikten sonra, genellikle Batı'nın üstünlüğüne ve özellikle kapitalizmin geleneksel yaşam biçimleri üzerindeki aşındırıcı etkisine karşı inşa edilmiştir (Giddens, 1981, s. 196). 18. yüzyılın sonlarına doğru Batı

Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisi, kısa sürede bünyesinde farklı etnik grupları barındıran imparatorlukları hedef almaya başlamıştı. Çarlık Rusya'sı da dönemin diğer imparatorlukları gibi, milliyetçi fikirlerin egemen olduğu tarihi bir süreç yaşamaktaydı. Ancak Rus milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, yapısı ve tarihi süreci bakımından kendine özgü bir karaktere sahip olduğu söylenebilir. Tarihi süreçte Rus milliyetçiliğinin ideolojik arka planı farklı biçimlere girerek değişime uğramıştır. Kültürel milliyetçilikten siyasal milliyetçiliğe dönüşen Rus milliyetçiliği, varlığını imparatorluk sınırları içerisindeki diğer etnik grupları ortadan kaldırmak veya siyasal etkisini kırmak üzerine kurmuştur. Rus milliyetçiliğinin farklı şekillerde ortaya çıkması, kavramsal ve teorik açıdan konunun daha iyi anlaşılması açısından dönemselleştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Rus milliyetçiliğini anlamak için, öncelikle ortaya çıktığı 19. yüzyılın başlarına bakmak gerekir. Rus milliyetçiliğinin bir duygu olarak ortaya çıkması ve bir harekete/aksiyona dönüşmesinde etkili olmuş kişileri, düşünsel kökenleri, yaklaşımları, siyasal teşkilatlanmaları ve bu amaç doğrultusunda uygulanmaya konulan politikaları ele almak gereklidir. Bu çalışmada Rus adı ve kimliği, kültürel içeriğinden daha çok politik bir anlamda kullanılmıştır.

1870'lerden 1914'e kadar toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda meydana gelen değişimler çeşitli çözümlere ve bölünmelere yol açmaktaydı. Toplumsal düzeni sağlamak ve yönetmek amacıyla yeni gelenekler icat edilmiş, halkı kontrol etmenin ve sistemle bütünleştirmenin etkili yollarından biri ise hiyerarşik eğitim sistemi olmuştur. Halkın bütünlüğünü belirleyecek ve onları simgeleyecek millet gibi topluluklar bu dönemde yaratılmıştır (Hobsbawm, 2014, s. 133-135). Bu bağlamda Çarlık yönetimi de hiyerarşik eğitim sistemiyle modern bir millet yaratmak istemiştir. Resmi milliyetçilik çerçevesinde ele alınabilecek İlminskiy'nin eğitim sistemi, Rus milliyetçiliğinin ilk örneklerinden biri olması açısından oldukça önemlidir. Farklı anlam ve türleri olan Rus milliyetçiliğinin İlminskiy'nin eğitim sistemi bağlamında ele alınması literatürdeki boşluğu doldurma açısından önemli bir girişim olacaktır.

Ruslar egemenlikleri altındaki topraklardaki etnik grupları Çarlık yönetimi bünyesinde tutmak, siyasal birliğini tehdit edeceğini varsaydığı "ötekiler" üzerinden hegemonya kurmak ve ulusal egemenliğini korumak amacıyla farklı milliyetçi stratejiler öne sürmüştür. Bu stratejilerden biri olan İlminskiy'nin eğitim sistemi doğrultusunda, Volga, Kafkasya ve Türkistan'da misyonerlik ve Ruslaştırma (Rusifikatsiya) politikaları uygulamıştır. Bu uygulamalar doğrultusunda medreselerin yerine yeni okullar açılmış, Arap alfabesinin yerine Kiril alfabesi getirilmiş ve Rusça öğrenmek şartıyla yerel dillerde eğitim verilmiştir.

2. Rus Milliyetçiliği ve Rus Kimliğinin İnşası

Rus milliyetçiliği, Çarlık Rusya'sında politik bir özne olarak milli kimliğini kurma ve otoritesini sağlama amacı taşımaktaydı. Batı Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik tecrübesinden farklı olarak tepeden inşa edilen Rus milliyetçiliği, Çarlık yönetimi tarafından desteklenmişti. Bundan dolayı geleneksel resmi milliyetçilik Rusya'nın siyasetini ve gündelik hayatını günümüze kadar etkilemiştir. Milli kimliği yaratma ve ulusal bilinci geliştirme, Rus milliyetçilerinin bu dönemdeki asıl hedefi haline gelmişti. Rus milliyetçileri, savundukları iddiaları meşru kılmak ve Rusluğa bir anlam ve kimlik kazandırmak için askeri alandan eğitim alanına birçok farklı yöntem

izlemiştir. Rus elitler, Çarlık yönetimine bağlılığı ve sadakati geliştirmek, ulusal bütünlüğü sağlamak ve ulus inşa sürecini hızlandırmak için özellikle dile ve kültüre önem vermişlerdir.

“Rus” ismi, günümüzde bu isimle bilinen Slav boyuna, Kiev yakınlarda, başlarında bulunan Viking krallarından dolayı verildiği tahmin edilmektedir (Rurik soyu). “Kiev Rus” devletinin Moğol işgalinden sonra yıkılması, Rusluğun Moskova Prenslığı çevresinde yeniden güçlenmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra Rusya giderek güçlenmiş ve büyümüştür. (Belge, 2007, s. 45). 18. yüzyıla gelindiğinde Çarlık Rusya’sında Petro ile başlayan modernleşme ve reform hareketleri, Rusya’nın siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Petro yalnızca Rusya’yı modernleştirmenin yanında toplumsal bir devrim de gerçekleştirmiştir. Geleneksel yapıyla mücadele eden Petro, Batı Avrupa ile önemli temaslar sağlamış, ordu, yönetim ve eğitim alanında birçok yenilik gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra Rusya geri dönülmez bir şekilde yönünü Batı’ya ve Batı’da ortaya çıkan fikirlere çevirmiştir (Skocpol, 2004, s. 178).

16. yüzyıldan beri, çok sayıda farklı etnik grubun yaşadığı Çarlık Rusya’sı, Ukrayna, Volga, Sibiry, Transkafkasya, Orta Asya ve Baltık bölgesine uzanan sınırlarıyla çok uluslu bir devlet haline gelmişti. (Sakharov, 1998, s. 8). Napolyon savaşları döneminde Rus ordularının Batı Avrupa’da kalması, Rus entelijansiyasının Batıdaki fikirlerle temasını sağlamış, bu durum milliyetçi fikirlerin Ruslar arasında ortaya çıkmasına neden olmuştu. (Kurat, 1987, s. 332). 19. yüzyılın başlarında yaşanan bu gelişme 1863’ten sonra, Tatar Türklerinden Polonyalılara, Yahudilerden Moldovalılara, Litvanyalılardan Komi’ye Rus olmayan birçok etnik grubun, Çarlık rejiminin yasal ve kültürel ayrımcılığına maruz kalmasına yol açacak, özellikle bu dönemde Rus kültürü ve Rus Ortodoksluğu baskın hale gelecektir. (Theodore, 2004, s. 471).

19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına doğru, yeniçağın güçlü sosyo-ekonomik ve politik süreçleri imparatorluk temellerini sarsmaya başlayınca, ülkedeki milliyetçi eğilimler de hızlı bir şekilde artmaya başladı. Bu dönemde artan etnik milli hareketleri ve devrimci kuvvetleri bastırmak için milliyetçilik bir çözüm yolu olarak düşünülmüştür. Bu süreçte dini hoşgörüsüzlük, şovenizm, anti-semitizm ve yabancı düşmanlığı giderek artmış, çeşitli milliyetçi örgütler kurulmuştur (Sakharov, 1998, s. 13).

Ortak bir geçmişi, kültürü ve dili olan Ruslar, aynı duygu, deneyim ve düşünceye sahip olan grubun diğer üyelerinin bir araya getirilmesiyle kolektif bir kimlik kazanmış ve böylece edinilen bu yeni kimlik aileyi, cemaati, dini aşan evrensel bir anlam taşımıştır. Kültürel ve siyasi bir anlam içeren bu kimlik ile kendisini “ben” ve “öteki” üzerinden tanımlamıştır. Rus milli kimliği, bütünüyle modern bir olgu olarak bu dönemde ortaya çıkmış, Batı Avrupa devletleri karşısında geri kalınmışlığa ve yaşanan toprak kayıplarına bir tepki olarak şekillenmiştir. Egemenliği altında farklı etnik gruptan ve dinden toplulukların olması sürekli olarak parçalanmak duygusunu canlı tutmuş, bu durum Ruslar arasında ulusal kimliği şekillendirici bir etki yaratmıştır. Rus milli kimliği, milliyetçi siyasetçiler için önemli bir mevzi olmuştur.

Hem Çarlık hem de Sovyet dönemine bakıldığında çok uluslu bir siyasal ve toplumsal yapıya sahip olan Rus milli kimliği etnisiteye değil “emperyal” devlete bağlı olmuştur. Ancak devletin bu emperyalist özelliği milletleşme ve milli kimlik yaratma sürecinde sorun yaratmıştır. Rus milli kimliği, Rus olmayan ögeleri içine

olarak inşa edilmiş, bu kimlik, kültür, dil merkezli egemen bir yapı özelliği göstermiştir (Dağı, 2002, s. 69). Rus milli kimliği, egemen olmayan diğer halkları bu kimlik içinde eritmeye çalışmıştır.

3. Rus Milliyetçiliğinin Diğer Yüzü: Ruslaştırma

Çarlık Rusya, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra genişleyen sınırlarını korumak ve tek uluslu bir toplum inşasını gerçekleştirmek amacıyla Ortodoks ve Rus olmayan diğer tebaası üzerinde “Rusifikatsiya” diye adlandırılan Ruslaştırma politikaları izlemiştir. Rus milliyetçiliğinin bir yansıması olan “Rusifikatsiya” farklı anlamlara gelen “obrusit” ve “obruset” adlı kelimelerle tanımlanmıştır. Obsurit iktidar tarafından Ruslaştırmayı ifade ederken, obruset ise kendi isteğiyle Ruslaşma çabası olarak ifade edilmiştir. Ruslaştırma politikası temelde düşünce birliği sağlamayı amaçlamıştır. Tarihçi Aleksey İliç Miller bu politika ile birlikte Rusya'nın imparatorluk bütünlüğünü koruduğunu ve resmi milliyetçilikle bünyesinde yaşayan diğer etnik grupların bağımsızlık isteklerini önlemeyi çalıştığını ifade etmiştir (Tanrıverdi, 2017, s. 541).

Ruslaştırma teriminin tam olarak neyi ifade ettiği, uygulamaları ve ulus inşa etme süreci üzerindeki etkisi muğlak olsa da terimin iki farklı anlamı üzerine durulmuştur. Birincisi, düzenin sağlanması, ikinci bir dil olarak Rusçanın yayılması, devlet vatansızlığı ve hanedanlık sadakatinin aşılması olarak yorumlanmıştır. Terimin ikinci anlamı ise, etnik, dilsel ve dini açıdan farklı olan grupların asimile edilmesi olarak değerlendirilmiştir (Theodore, 2004, s. 489). Ruslaştırma ve asimilasyon kavramları arasında bir takım benzerlikler bulunmasına rağmen ayrıştıkları noktalarda söz konusudur. Ruslaştırma politikasının temel amacı diğer etnik unsurlara Rus kültürünü özümsetmek iken, asimilasyon ise bu özümseme sürecini, kendiliğinden ve farkında olmadan gerçekleştirmiştir. Bazı yazarlar Ruslaştırma politikasını “kültür soykırımı” şeklinde ifade etmişlerdir. Ruslaştırma politikasını savunanlar etnik milliyetçilerden farklı olarak, Rus olmayanları Ruslaştırarak sisteme dâhil etmeyi amaçlamıştır. “Rusya Ruslarıdır” düşüncesinde olan etnik Rus milliyetçileri ise, devletin her kademesinde sadece Rusların olması gerektiğini savunmuştur (Tanrıverdi, 2017, s. 542). Bu söylem ve pratikler, milliyetçi talebin farklı biçimlerde ortaya çıktığını ve kendisini temellendirdiğini göstermiştir.

Ruslaştırma politikası, Çarlık Rusya'sı yönetimi tarafından farklı biçimlerde uygulanmaya konulmuştur. Gürcistan ve Baltık bölgesinde entegrasyonu amaçlarken, Ermenistan'da Ermeni devlet okullarının devralınması ve Ermeni Kilisesinin kamusallaştırılmasını amaçlamıştır. İlkokullarda Rusçanın öğretilmesi ve Ukrayna dilinin yasaklanması gibi bazen de dilbilimsel bir şekilde ortaya çıkmıştır. Orta Asya'da ise ekonomik kaynakları sömürmek ve iyi otlaklara Rusları yerleştirmeyi hedeflemiştir (Hosking, 1998, s. 29). Ortaçağ'dan beri farklı etnik grupları içine alarak genişleyen Çarlığın, iktidarını korumak amacıyla uyguladığı Ruslaştırma politikası, resmi milliyetçiliğin en etkili örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Çarlık Rusya'sının egemenliği altında yaşayan halkın yarısından fazlası başka bir anadilde konuşuyordu. Çarlık yönetimi 19. yüzyılın sonlarına doğru Ruslaştırma politikası doğrultusunda okullarda sadece Rusçanın öğretilmesi kararı almıştı (Anderson, 2017, s. 102-103). Çarlık yönetimi, eğitimi Rusça yaparak diğer etnik grupları Ruslaştırmak istemiş; bunu eğitim ve askeriye aracılığıyla kısmen de olsa gerçekleştirmiştir. Bunu kabul etmeyip dışarıda kalan grup ise devlete yabancılaşmıştır (Hobsbawm, 1999, s.

168). İdeolojik ve pratik bir yanı olan Ruslaştırma politikası, merkezdeki halk ve çevre bölgesinde sömürülen halk arasında iletişim sağlanması için memurlar yetiştirmiştir (Anderson, 2017, s. 131).

Ruslaştırma politikalarını Kafkasya’da yoğun bir şekilde uygulamaya koyulmuştu. Kafkasya bölgesi farklı dinlerin, etnik yapıların ve dillerin var olduğu, imparatorluğun en karmaşık yerlerinin başında gelmekteydi. Çarlık Rusya’sının 19. yüzyılın başında Transkafkasya’yı işgal etmesiyle beraber bölge hızlı bir sömürgeleştirme ve Ruslaştırma faaliyetine maruz kalmıştı.

Çarlık yönetimi Müslümanlar üzerinde Ruslaştırma politikasını iki farklı şekilde yürütmüştür. Birincisi, molla ve ulema sınıfını kendi kontrolünde tutmak amacıyla Şii ve Sünnileri ayırıştırarak bir dini irade tesis etmiş; ikinci olarak ise, Ruslaştırma amacı taşıyan okulları Transkafkasya’da açmıştır (Resulzade, 1990, s. 13). Rus milliyetçiliğinde yeni bir evrenin başlamasına neden olan Ruslaştırma politikası, halkın bir kısmı üzerinde etkili olurken, bu sisteme maruz kalan etnik gruplar arasında da çeşitli tepkilere yol açmıştır. Çarlık rejiminin Kafkasya bölgesinde uyguladığı Ruslaştırma politikası etnik kimlikler üzerinde homojenleştirici bir etkisinin olmasının yanında çeşitli etnik kimliklerde bir direnç oluşturmuş ve millet olma bilincini hızlandırmıştır. Ruslaştırma politikasına maruz kalan etnik gruplar arasında ortaya çıkan milliyetçi fikirler, yeni eğitim sistemlerinin kurulmasına ve milli bağımsızlık hareketlerinin doğmasına da olanak sağlamıştır.

4. İlminkiy’ nin Eğitim Sistemi

Gellner’e göre milliyetçilik, ancak modern bir dünyada “sosyolojik bir gereksinim” olarak ortaya çıkmıştır (Gellner, 1992, s. 80). Dolayısıyla, milletler genel toplumsal koşulların var olduğu, tüm halk üzerinde etkili olan ve tek bir standart merkez tarafından kontrol edilen “yüksek kültürler” gerektiğinde ortaya çıkabilir. Bu tür koşullar yalnızca sanayileşmiş toplumlarda var olur. Okuma yazma bilmeyen toplumlarda “yüksek kültürlerin” ihtiyaçlarının karşılanması ise olanaksızdır (Gellner, 1992, s. 107-108). Çarlık yönetimi, yaratılmak istenen “yüksek kültürün”, ancak standartlaştırılmış bir eğitimle gerçekleşeceği kanaatine varmıştı.

Çarlık Rusya’sı 19. yüzyılın ortalarına doğru, birçok dilin konuşulduğu, farklı gelenek ve kültürlerin var olduğu bir imparatorluk haline gelmişti. Çeşitlilik ve farklılığın yoğun olması Rus milliyetçilerinin geliştirmek istediği ulus inşası ve ulusal bütünlükle çelişmekteydi. Milliyetçi Rus elitler (siyasal, kültürel ve toplumsal) tek dil, tek kültür ve tek bir kimliği paylaşan ulus inşa sürecini gerçekleştirmek istemişlerdi. Soyut olan Rus milli kimliğini somut hale getirmek ve bu kimlik etrafında aidiyet hissi oluşturmak amacıyla tekipleştirme bir “zorunluluk” haline gelmiştir. Bu tekipleştirmenin en büyük saçı ayağı ise eğitim olmuştur. Rus milliyetçileri, Çarlık sınırları içerisinde tek ve baskın bir ulusun inşa edilmesi amacıyla etnik ve dini açıdan toplumsal birimlerin daha homojen olmasını savunmuş ve bu doğrultuda Rusçanın eğitim dili olmasını, Kiril alfabesinin yaygınlaştırılmasını ve farklı inançlara sahip grupların Ortodokslaştırılmasını hedeflenmişlerdi. Din kisvesi adı altında yapılan, bir resmi milliyetçilik uygulaması olan İlminkiy’ nin eğitim sistemi, Çarlık Rusya’sı gibi etnik açıdan homojen olmayan bir toplumda birliğin sağlanması ve baskın ulusun inşa edilmesi için eğitimi araç olarak kullanılmıştır. Rusluğu ve Ortodoksluğu merkez alan bu eğitim sistemi, Çarlık sınırları içerisinde geniş bir alanda uygulanmıştır.

Çarlığın Volga-Ural ve Kuzey Sibiryâ bölgelerinde 16. yüzyıldan itibaren eğitim adı altında yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri doğrultusunda, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Müslüman ve diğer pagan olan gruplara Rusça eğitim verilmişti. Etnik ve dini açıdan farklı olan bu toplulukların Rusça bilmemeleri, Rus okullarına rağbet etmemeleri ve II. Katerina'nın sergilemiş olduğu hoşgörölü tavrıdan dolayı eski inançlarına geri dönmüş olması, Çarlığın ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin birlikte yürüttüğü misyonerlik politikalarının başarısız olmasına neden olmuştur (Aça, 2013, s. 1466). Eğitim politikasındaki bu başarısızlık ve milliyetçilik olgusunun etkisini arttırdığı bir dönemde, Çarlık yönetimi yeni yöntemler geliştirmeye gereksinimi duymuştur.

Kazan Üniversitesi ve Kazan İlahiyat Akademisinde Türk Dilleri Profesör olan Nikolay İvanoviç İlminskiy, Volga bölgesinde genel eğitimin Rusça olduğu, yerel dillerde Hıristiyan eğitimi verilen yeni bir okul sistemi geliştirmiştir (Çağla, 2002, s. 35). Bu geliştirilen sistem Eğitim Bakanı D. Tolstoy tarafından desteklenmiştir (Zemtsova, 2014, s. 76). 1863 yılında, Kazan'da Kreşin Tatarları (vaftiz edilmiş Tatarlar) için öğretmen ve misyoner yetişmek isteyen İlminskiy, eğitim sistemini uygulamaya başlamıştır. "Hıristiyanlaştırılmış Tatarlar Merkez Okulu" adını taşıyan bu okullarda Tatarca eğitim dili olarak kullanılmıştır. Yerel dillerde hazırlanan eğitim materyallerinin içeriği ise çoğunlukla dini ağırlıklı olmuştur (Aça, 2013, s. 1472). Kreşin Tatarları için açılan bu okuldaki ilk uygulama oldukça başarılı sonuçlar vermiştir. İlminskiy'nin daha sonra bu tür okullarda imparatorluk sınırları içersinde bir ağ oluşturma önerisi Eğitim Bakanı Tolstoy'a sunulmuştur. İlminskiy'nin ilkokulu, iki yıllık iki dönemden oluşan dört yıllık bir eğitimi kapsamıştır. İlk iki yılda, çocuklar tarih, anadillerinde okuma, kilise şarkıları ve aritmetiğin temellerini öğrenilmesi ve daha sonra Rusça eğitimin aşamalı bir şekilde verilmesi hedeflenmiştir (Zemtsova, 2014, s. 88). İlminskiy'nin eğitim sistemi, Tatar çocuklarının Hıristiyanlaştırılması konusunda eskiye oranla daha çok başarı göstermiştir. Hıristiyanlaştırılmış Tatarlar Merkez Okulu karma bir yapıya sahip olmuş, bu okul 1917 yılına kadar çok sayıda mezun vermiştir. Buradan mezun olanlar öğretmen, papaz ve diyakoz olmuştur (Yusipova, 2003, s. 74-75).

İlminskiy'nin eğitim sitesindeki başarıyı gören Çarlık yönetimi, uzun tartışmalardan sonra 1870 yılında yayınladığı kararname ile bu eğitim sistemini kabul etmiştir. Çarlık yönetimi, Rus olmayanları Hıristiyanlaştırmanın yanında, bir an önce kendi bünyesindeki farklı etnik grupları Ruslaştırmak için bu okullarda Rusça eğitim veren sınıflar açmıştır (Yusipova, 2003, s. 75-76). İlminskiy, Volga bölgesi, Kırım ve Kafkasya'da Müslümanların bu okullara gitmesini teşvik etmiş, Müslüman çocuklarının bu okullarda okuması için devlet önemli desteklerde bulunmuştur (Çağla, 2002, s. 36). İlminskiy, mevcut Çarlık eğitim sistemine adapte olma konusunda zorluk çeken veya bu sistemi kabul etmeyen etnik gruplara kendi dillerinde eğitim vermiş ve Ruslaştırmayı aşamalı bir şekilde uygulamaya koymuştur. İlminskiy tasarladığı eğitim sisteminin başarılı olması için bölgedeki halkla iyi ilişkiler kurmuş ve kendisini modernleşme yanlısı biri olarak tanıtmıştır. İlminskiy'nin geliştirmiş olduğu eğitim sistemi, çoğunlukla dinsel eğitim alanına yoğunlaşmış, yerel dillerin yanında Rusçanın da öğretilmesi amaçlanmıştır. Sistematik bir şekilde Ortodoksluğun, Rus dili ve kültürünün ön plana çıkarıldığı bu eğitim sisteminde, yerel diller öğrencileri okullara çekmek için araç olarak kullanılmıştır. Ruslaştırma ve misyonerlik faaliyetlerinde zorlamaya ve şiddete başvurmeyen İlminskiy, eğitim

sistemini “gönüllük” esasına dayandırmıştır. İlminskiy, yerel dillere belli bir hoşgörü gösterse de sadece Rusçanın yaygınlaştırılmasını ve egemen olmasını amaçlayan bir eğitim sistemi geliştirmiş ve bunun için çalışmıştır (Zenkovsky, 1983, s. 25-26). İlminskiy’nin eğitim sisteminde yaşanan bu deneyim, Çarlık yönetiminin toplumsal, kültürel ve ekonomik kaynaklarını seferber ettiğini gösteren bir örnek olmuştur. Kültürel ve siyasal toplumun birbiriyle örtüşmesi Çarlık yönetimi için oldukça önemli olmuştur. Birçok okulun benimsediği bu sistem, daha sonra ortaya çıkan okulların eğitim politikasını da oluşturacaktır.

Rusça öğretme yoluyla doğrudan Ruslaştırılmayı hedefleyen muhaliflerin aksine, İlminskiy, Rus olmayan birinin Rusça çalışırken zorlandığını ve fazla bir şey anlamadığını, bu nedenle bir insanın düşünce ve dünya görüşünü etkileme yolunun anadilinde geçtiğini savunmuştur (Zemtsova, 2014, s. 87). İlminskiy, Tatar, Kazak, Çuvaş, Özbek, Türkmen ve diğer başka etnik grupların Rusçanın yanında kendi anadillerinde eğitim almasının savunmasında, kanımızca iki önemli nedeni vardır. Birincisi, Rus kültürü ve dilinin imparatorluk sınırları içerisinde düşünce ve iletişim dili haline getirilmek istenmiştir. İkincisi, Ortodoksluğun bilinçli bir şekilde tercih edilmesinin önünü açmayı amaçlanmıştır. Bu Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırmanın en etkili yolu olarak seçilmiştir. İlminskiy ayrıca, Türk boyları arasındaki olası bir birliği önlemek için din, lehçe ve ağız farklılıklarını derinleştirmek istemiştir. Böylelikle her birinin ayrı bir etnik unsur olarak düşünülmesini ve tek bir millet ideali etrafında birleşmelerini de engellemeye çalışmıştır.

Cedit Hareketi’nin önde gelen isimlerinden biri olan Kırım’lı İsmail Gaspıralı’nın, ortak bir dilin oluşturulması, modern eğitimin uygulanması, toplumsal bütünleşmenin sağlanması ve millet bilincinin oluşması amacıyla açtığı Usul-u Cedit okulları Müslümanlar tarafından yoğun bir şekilde tercih edilmiştir (Çağla, 2002, s. 39). Bu durum İlminskiy’nin eğitim sistemine muhalif olanları harekete geçirmiştir. 20. yüzyılın başlarında, İlminskiy’nin eğitim sistemi muhafazakârlar tarafından saldırıya uğramış, 1891’de İlminskiy’nin ölümünden sonra bu eğitim sistemi etkisini yitirmiştir. 1903 yılına gelindiğinde Volga bölgesindeki okullarda bu sistem kaldırılmış ve Kazan Başpiskoposu yerel dillerdeki ayinleri yasaklamıştır (Zemtsova, 2014, s. 107).

SONUÇ

19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve aynı yüzyılın ortalarına doğru belirginleşmeye başlayan Rus milliyetçiliği, Çarlık yönetimi tarafından mevcut politik sorunların çözümü olarak görülmüştür. Etnik Rus milliyetçiliğinden farklı olarak, resmi bir milliyetçilik ideolojisi benimseyen Çarlık yönetimi, ortak bir kökene vurgu yapmak yerine, kültür, dil ve din üzerinden aynı kolektif değerleri paylaşan yeni bir Rus kimliğine işaret etmiştir. “Biz” ve “ötekiler” üzerinden bölünmüş bu üst-kimlik, inkâr, bastırma, asimilasyon, Ortodoksların ve Ruslaştırma pratikleriyle kendini açığa çıkarmıştır.

Rus milliyetçileri, Çarlık sınırları içerisinde sadece Ruslardan veya kendisini Rus kültür dairesinde görenlerden oluşacak bir toplumsal yapı inşa etmek istemiştir. Kendisini bunun dışında tutan diğer etnik unsurlar ise “gönüllü” veya zorla Ruslaştırılmak istenmiştir. Nitekim İlminskiy’nin hazırlamış olduğu eğitim sistemi bu amaçla Çarlık yönetimi tarafından kabul edilmiştir. Özü itibarıyla sistematik bir şekilde Ortodoksların ve Ruslaştırılmayı amaçlayan bu sistem kısa sürede Çarlığın

farklı bölgelerinde uygulanmaya konulmuştur. Etnik ve dini açıdan homojen ulus tasarımının öncülüğünü yapan İlminskiy'nin eğitim sistemi, Rus milliyetçiliğine dinsel ve ideolojik dayanak oluşturarak kısmen de olsa önemli “kazanımlar” elde etmiştir. Çarlık sınırları içerisinde Rusçanın iletişim ve düşünce dili haline getirilmesi, Kiril alfabesinin yaygınlaştırılması, merkez ve çevre bölgeler arasında kontrolü sağlayan memurların yetiştirilmesi ve özellikle Kreşin Tatarlarının önemli oranda Ruslaştırılması bu kazanımlardan bazılarıdır. Ayrıca İlminskiy'nin eğitim sistemi, ortak bir etnisiteyi, dili ve kültürü paylaşan etnik gruplar arasında lehçe ve kültürel farklılıkları derinleştirilerek kolektif bir millet bilincinin oluşturulması engellenmiş, böylelikle Çarlık rejimine tehdit oluşturulabilecek güçlerin nüfuzu kısılmıştır. İlminskiy'nin hazırlamış olduğu eğitim sistemi, daha sonra ortaya çıkacak milli eğitim politikalarına zemin hazırlaması açısından da oldukça önemli bir deneyim olmuştur.

Çarlık yönetimi, yüzyıllardır Rus kültürünün hegemonik etkisi altında kalan etnik grupların, eğitim yoluyla Ruslaşacağını düşünmüştür. Ancak, yerel dillerin kilise ve okullarda uygulanmaya konulması, Çarlık yönetimi altında yaşayan farklı etnik unsurların arasında ulusal bilincin oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca, resmi Rus milliyetçiliğinin kültürel asimilasyon politikasına duyulan tepki başlangıçta dini nedenlere dayansa da daha sonra etnik, kültürel ve siyasal talepleri amaçlayan milliyetçi hareketlerin çıkmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2013). Misyoner-Şarkiyatçı İl'minskiy'in Çarlık Rusyası'nın Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma Politikalarındaki Yeri . *Yeni Türkiye* , 1464-1477.
- Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Belge, M. (2007). Batılılaşma: Türkiye ve Rusya. M. G. Tanıl Bora içinde, *Modernleşme ve Batıcılık* (s. 43-55). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağla, C. (2002). *Azerbaycan'da Milliyetçilik Ve Politika* . Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Dağı, Z. (2002). *Rusya'nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*. İstanbul: Boyut Kitapları .
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (G. G. Büşra Ersanlı Behar, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism Vol.1 (Power, Property and the State)*. Los Angeles: University of California Press.
- Hobsbawm, E. J. (2014). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1999). *İmparatorluk Çağı: 1875-1914*. (V. Aslan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hosking, G. (1998). Empire and Nation-Building in Late Imperial Russia. R. S. Geoffrey Hosking içinde, *Russian Nationalism* (s. 19-34). London: Macmillan Press.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Rezultade, M. E. (1990). *Azerbaycan Cumhuriyeti Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti*. (İ. M. Yıldırım, S. Çağın, & Y. Akpınar, Dü) İstanbul: İrfan Yayıncılık.

- Sakharov, A. (1998). The Main Phases and Distinctive Features of Russian Nationalism. G. Hosking, & R. Servic içinde, *Russian Nationalism Past and Present* (s. 7-18). London: Palgrave Macmillan.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler, Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. (S. E. Türközü, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Tanrıverdi, M. (2017). Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları). *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* , 539-557.
- Theodore, W. R. (2004). Russification: Word and Practice 1863-1914. *Proceedings of the American Philosophical Society* , 471-489.
- Yusipova, M. (2003). *İdil-Ural bölgesinde Hristiyanlığın Yayılması Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Zemtsova, O. (2014). *Russification and Educational Policies in the Middle Volga Region (1860-1914)*. Florence: European University Institute.
- Zenkovsky, S. A. (1983). *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık*. (İ. Kantemir, Çev.) İstanbul: Üçdal Neşriyat.